

Інформаційні ресурси, технології і послуги в бібліотеках науково-дослідних установ НАН України

Під такою назвою 18 травня 2012 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського проходив традиційний семінар для керівників бібліотек НДУ, розташованих у м. Києві, мета якого обговорити питання подальшого розвитку бібліотек, визначитися з пріоритетами та основними завданнями на перспективу. Семінар відбувся за сприяння Інформаційно-бібліотечної ради Президії НАН України. Програма заходу була розроблена з урахуванням пропозицій, висловлених керівниками бібліотек НДУ. Вона передбачала багатоаспектний аналіз діяльності бібліотек упродовж 2011 р., визначення «вузьких» місць в їх роботі в умовах дефіциту фінансування, обговорення проблемних питань, обмін думками щодо можливостей використання нових безоплатних ресурсів, пошуку та залучення резервів для підняття рівня обслуговування користувачів.

Відкриваючи семінар, учений секретар Інформаційно-бібліотечної ради Президії НАН України канд. іст. наук **Г. І. Солодіденко** ознайомила присутніх з ухвалами, рішеннями Загальних зборів НАН України та зборів Відділення філософії та права НАН України. У доповіді, присвяченій роботі бібліотек у сучасних умовах, означені питання доповідачкою розглядалися крізь призму діяльності усієї НАН України, спрямованої на подальший розвиток фундаментальних і прикладних досліджень, вирішення актуальних загальнодержавних проблем. Зазначалося, що найвагоміший внесок вітчизняними вченими було зроблено в реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки: математики, механіки, фізики, астрономії та радіоастрономії, наук про Землю, матеріалознавства і енергетики, хімічних і біологічних наук, інформаційних технологій і нанотехнологій. Зусилля фахівців установ суспільного і гуманітарного профілю були зосереджені на проблемах модернізації та демократизації політичної системи України, на розробленні стратегічних прогнозів, концептуальних моделей розв'язання нагальних проблем суспільства, реалізації масштабних видавничих проєктів. Загалом науковий пошук триває за 18 комплексними програмами наукових досліджень НАН України.

Г. І. Солодіденко зазначила, що «Звіт про діяльність Національної Академії наук України у 2011 році» вже опубліковано і з ним варто ознайомитися детальніше. Робота бібліотек та інформаційних підрозділів установ висвітлена у звіті «Науково-інформаційна діяльність НАН України», підготовленому НБУВ. На сьогодні мережа бібліотек системи НАН України істотних змін не зазнала. Вона, як і раніше, нараховує 105 бібліотек науково-дослідних установ (разом з НБУВ і ЛННБ ім. В. Стефаника).

У виступі наголошувалося, що в умовах економічної кризи болючою проблемою для бібліотек НДУ залишається повноцінність комплектування фондів. Адже середній показник кількості надходжень до однієї бібліотеки у 2011 р. становив 620 прим. проти 1 тис. прим. надходжень у 80-х рр. минулого століття. Не задовольняє бібліотеки і якість комплектування, оскільки основними джерелами поповнення фондів стали дари та книгообмін, а купівля та передплата зведені майже нанівець. Оновлюваність фондів бібліотек НДУ становить лише 0,7 %. Для порівняння, у масових бібліотеках системи Міністерства культури і туризму цей показник становить 2,8 %, проти рекомендованого ІФЛА показника – 40 %.

У доповіді вказувалося і на зменшення кількості читачів (на 400 осіб), на зниження на 23 % кількості абонентів МБА. На даний час їх кількість становить 32,3 тис. осіб і 1,7 тис. відповідно. Знизилися показники відвідування на 8,3 %, книговидачі на 7,1 %. Як і раніше, найчисельнішою групою користувачів бібліотек залишаються наукові співробітники і спеціалісти (74,6 %).

Окреслені негативні тенденції зумовлені низкою чинників, зокрема несвоєчасним виділенням коштів на оплату доступу до світових БД (лише наприкінці грудня), як результат – обмеженість доступу до них і можливість їх використання лише у першому півріччі; переходом деяких інститутів на скорочений робочий тиждень та ін.

Торкаючись питання власних електронних ресурсів, доповідачка зазначила, що лише 58 бібліотек НДУ НАН України створюють елект-

ронні каталоги, хоча віддаленим користувачам доступні ЕК лише 20 бібліотек, зокрема, це бібліотеки інститутів археології, економіки промисловості, зоології, математики, радіоастрономічного, ІБПН.

Аналізуючи стан матеріально-технічної бази бібліотек галузі, Г. І. Солоіденко зазначила, що за рік його покращили лише 10 відсотків установ. Особливо наголошувалося на відсутності системності у забезпеченні їх комп'ютерною технікою. Негативна тенденція надання технічних засобів бібліотекам за залишковим принципом, на жаль, мала місце і в 2011 р. Окремі бібліотеки почали повертатися до роботи на друкарських машинках. Залишаються невирішеними проблеми програмного забезпечення та закріплення за бібліотеками фахівця у галузі автоматизації для супроводу роботи з електронними ресурсами. Загострилися питання кадрового забезпечення бібліотек, оплати їхньої праці. Має місце переведення бібліотек на неповний робочий день.

Лекцію на тему: «Електронні ресурси в бібліотеці. Формування і використання», яка супроводжувалася широким показом електронних ресурсів НБУВ і можливостей програми ІРБІС у їх створенні, пошуку та використанні, прочитала присутнім зав. відділу НБУВ, канд. техн. наук **К. В. Лобузін**. Вона акцентувала увагу на додаткових можливостях для бібліотек в умовах кризової ситуації отримання та використання інформаційних ресурсів. Останні дослідниця умовно розділила на три основних види. Перший – це безплатні ресурси Інтернету (досвід роботи з ними мають бібліотеки Москви, які накопичують необхідні їм ресурси з Інтернету, а інформацію про них надають до зведеного каталогу центральної бібліотеки міста). Другий – тексти, отримані з Інтернету. Третій – раритетні фонди бібліотек. Однак, цей вид ресурсів вимагає певних умов для сканування та надання у користування читачам старих розбитих цінних фондів бібліотеки.

Упереджуючи запитання щодо правомірності використання ресурсів Інтернету, К. В. Лобузін зазначила, що у межах бібліотеки дозволяється використання будь-яких ресурсів, але заборонено виставляти їх в Інтернет та скачувати читачам, оскільки це порушує авторські права. Крім того зазначалося, що ресурси відділів НБУВ також інтегруються в єдиному ЕК.

Свій виступ К. В. Лобузін проілюструвала прикладами електронного пошуку беззатратних ресурсів Інтернету. Побіжно зупинившись на питанні формування електронної бібліотеки, до-

повідачка зазначила, що створюється електронна папка, куди вміщуються описи документів, які надходять. Так буде створюватися і електронна бібліотека зі своїми та зовнішніми ресурсами.

Органічним продовженням порушеної К. В. Лобузіню теми став виступ зав. відділу стародруків та рідкісних видань, д-ра іст. наук **Г. І. Ковальчук** на тему: «Державний реєстр національного культурного надбання (ДРКН), роль і місце НБУВ, бібліотек НДУ НАН України в його створенні». Торкнувшись історії питання, доповідачка наголосила на важливості та необхідності створення такого реєстру, оскільки усі цінні та рідкісні видання, занесені до нього, не можуть вивозитися за межі держави. Та й списанню вони не підлягають ні за яких причин.

Зазначалося, що всі країни – члени ЮНЕСКО давно мають такі реєстри. Рішення про створення реєстру приймалося Кабінетом Міністрів України понад 20 років тому. На жаль, його і до цього часу не створено. Тому НБУВ, добре усвідомлюючи важливість та нагальність цієї проблеми, приступила до підготовки «Матеріалів до Державного реєстру». Цю роботу планується здійснити у декілька етапів.

Нині бібліотекам НДУ необхідно зайнятися виявленням у своїх фондах і колекціях рукописних книг, стародруків та інших документів, які можуть бути віднесені до Державного реєстру. Їх необхідно описати, підрахувати, а також зафіксувати як колекційні, тобто як видання, що зберігаються у колекції, і надіслати інформацію до НБУВ. Якщо бібліотека не має технічних можливостей підготувати відповідну інформацію в електронному вигляді, можна надати НБУВ каталожні картки, надруковані на друкарській машинці. Завершуючи свій виступ, Г. І. Ковальчук відзначила, що вже розроблено структуру описів книг, інструкцію зі створення реєстру, вироблено критерії відбору та віднесення документів до реєстру. Усі матеріали щодо створення державного реєстру національного культурного надбання вміщено на сайті http://www.irbis_nbuv/register/register.html, з якими необхідно ознайомитися кожній бібліотеці.

Про таблиці класифікації, роботу з ними в умовах посилення вимог до організації каталогів бібліотек йшлося у виступі зав. відділу систематизації НБУВ, канд. іст. наук **О. О. Сербіна**. Він зазначив, що для піднесення дієвості методичної допомоги в удосконаленні каталогів бібліотек важливо знати, якими саме таблицями класифікації вони послуговуються, мати максимально повне

уявлення про саму бібліотеку, її фонди, довідково-бібліографічний апарат, наявність фахівця-бібліографа. Ці та низку інших запитань, пов'язаних з систематизацією літератури та веденням каталогів, було внесено до анкети. Її роздали учасникам семінару з проханням відповісти на поставлені запитання. Бібліотечним фахівцям пропонувалося використовувати у своїй практичній роботі рубрикатори, підготовлені НБУВ і таблиці УДК, видані Книжковою палатою України. Наголошувалося, що відділ систематизації НБУВ працює над змістом «Робочих таблиць класифікації НБУВ». Вже підготовлено черговий випуск рубрикатора НБУВ – розділ «И Гірнична справа». А опублікованими випусками рубрикатора можуть скористатися і бібліотеки НДУ.

З досвідом роботи НБУВ щодо обліку, оцінки та списання бібліотечних фондів ознайомила учасників семінару зав. сектору Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів **Т. І. Ключок**. Як повідомила доповідачка, значна частина надходжень до Бібліотеки не має супровідних документів. У зв'язку з цим усі нові документи одразу штемпелюються, на них складається акт. У НБУВ діє актова система обліку фонду. Окремо складаються акти на балансову і позабалансову літературу. Балансові видання обліковуються індивідуально, діляться на акти (за видами, за дублетністю, за джерелами надходжень та ін.). Основні дані заносяться до комп'ютера, складається акт на партію документів, на кожному з документів проставляється актовий номер, після чого партія документів передається на систематизацію та каталогізацію. Усі акти фіксуються у першій частині книги сумарного обліку фонду. Наголошувалося, що комплектатор має право самостійно оцінювати документи, у складних випадках ціна документів визначається на засіданні постійнодіючої комісії по роботі з фондами.

Під час виступу порушувалися питання щодо обліку окремих видів документів, зокрема, обліку електронних видань, неопублікованих документів тощо. Т. І. Ключок повідомила, що групою розробників завершується робота над інструкцією з обліку бібліотечного фонду, після прийняття якої можна буде внести відповідні корективи до роботи з обліку різних видів документів. У відповіді на запитання щодо списання літератури наголошувалося, що для Національної бібліотеки це надзвичайно складне питання, оскільки збереженість фонду має бути стовідсотковою. В НБУВ допускається списання літератури лише з однієї причини – як загуб-

леної читачами. При цьому комісія по роботі з фондами постійно контролює рівноцінність заміни та дотримання визначених для цього термінів.

Контролю за повноцінністю заміни сприяє також розроблена форма акта з паралельним списанням та прийняттям на заміну загублених читачами ідентичних чи визнаних рівноцінними видань. У ході обговорення виступу Т. І. Ключок учасники семінару запропонували методичному центру підготувати для бібліотек НДУ перелік документів, на підставі яких здійснюються певні операції з бібліотечними фондами, у т. ч. й списання літератури.

Про роботу з фондами йшлося і у наступному виступі. Мол. наук. співробітник **Л. А. Пестрецова** своє повідомлення на тему «Співпраця НБУВ з бібліотеками НАН України з формування бібліотечних фондів» побудувала на основі аналізу конкретних результатів співпраці НБУВ з бібліотеками мережі. Зокрема, доповідачка навела низку статистичних даних, які підтверджують результативність такого співробітництва. Так, за звітний період Центром формування бібліотечно-інформаційних ресурсів було перерозподілено разом з книгообміном понад 16 тис примірників.

В останні роки посилилася позитивна тенденція до розширення та зміцнення зв'язків з бібліотеками системи НАН України. Серед найактивніших бібліотек, котрі надають НБУВ видання своїх наукових установ, було названо бібліотеки інститутів археології, відновлюваної енергетики, енциклопедичних досліджень, історії України, літератури, політичних і етнонаціональних досліджень, філософії, Національного ботанічного саду.

Підкреслювалося, що впродовж 2011 р. бібліотека уклала вісім випусків інформаційного покажчика поточного обмінного фонду, які виставлені на сайті НБУВ. Цим джерелом уже скористалися бібліотеки інститутів хімії поверхні, соціології та інші установи. У виступі також наголошувалося, що дієвою формою отримання інформації про можливості доукомплектування фондів бібліотек НДУ є постійнодіючі виставки-перегляди нової літератури, отриманої НБУВ для розповсюдження. Було визнано за необхідне використовувати усі можливості, запропоновані Бібліотекою, для поповнення бібліотечних фондів.

Про інформаційні послуги бібліотек йшлося у виступі зав. сектору НБУВ **С. М. Горбань**. Зазначивши, що повноцінний розвиток бібліотек визначається багатством напрямів їхньої діяльності, доповідачка розповіла про роботу свого підрозділу – відділу довідково-бібліографічного обслуговуван-

ня НБУВ за тематичними напрямками: пошук інформації за запитами установ та організацій, учених, науковців різних галузей знань, підприємців; підготовка бібліографічних списків актуальної тематики для потенційних користувачів у попереджувальному режимі. Виконані НБУВ бібліографічні довідки зберігаються у відповідному архіві довідок, починаючи з 1950 р. Тому користувачі можуть скористатися цим ресурсом або замовити у відділі ДБО підготовку списку джерел інформації з теми наукової праці чи певного напрямку виробничої діяльності. У відділі також функціонує БД «Електронний архів довідок» (наповненням з 2011 р). З метою інформування та координації науково-бібліографічної роботи в системі НАН України раніше, до 90-х років ХХ ст., видавався «Інформаційний покажчик бібліографічних праць, виконаних бібліотеками та установами системи АН УРСР». Розуміючи доцільність такої взаємодії з бібліотеками, співробітники Відділу проаналізували сучасний стан надання інформаційних послуг у бібліотеках НДУ за їх звітними даними і підготували «Інформаційний покажчик неопублікованих бібліографічних списків, виконаних бібліотеками НДУ НАН України протягом 2011 року», який буде виставлено на веб-сайті Бібліотеки. Доповідка позитивно охарактеризувала бібліографічну діяльність низки бібліотек НДУ. Зокрема, було відзначено масштабну працю бібліотеки Інституту геотехнічної механіки «Геотехнологія», котра включає 8300 назв, роботу бібліотеки Морського гідрофізичного інституту – протягом 2011 р. було підготовлено 41 список з понад трьома тисячами джерел інформації. Матеріал у цих списках розташовано за тематичними розділами, він містить відомості про вид і хронологічні межі документів, а також перелік бібліотек інститутів з їх адресами.

На завершення С. М. Горбань зазначила, що всім академічним бібліотекам необхідно удосконалювати роботу з довідково-бібліографічного обслуговування та надання інформаційних послуг. Звичайно, успішне вирішення цього завдання великою мірою залежить від застосування нових технологічних і методичних рішень, від узгодженого формування та використання довідково-бібліографічних ресурсів, однак визначальним чинником якісного виконання цієї роботи залишається професіоналізм персоналу.

Традиційно у роботі семінару взяв участь заступник голови ЦК профспілок НАН України **Є. І. Меркулов**. Він поінформував присутніх про участь Академії у законотворчому процесі держави, про неуз-

годженість при вирішенні питань фінансування зростання заробітної плати працівників НДУ і, як результат, керівники низки установ пішли на вимушений крок – скорочення робочого тижня. Відповідаючи на запитання присутніх, доповідач пояснив технологію визначення індивідуального коефіцієнта, за яким обчислюється пенсія бібліотечним працівникам. Торкаючись питань, пов'язаних з доплатами, виплатою разової матеріальної допомоги на оздоровлення, Є. І. Меркулов зазначив, що надання матеріальної допомоги працівникам НДУ необхідно передбачати в угоді колективу установи. Учасники семінару були поінформовані про те, що профспілкові організації НДУ Академії готуються до зустрічі з представниками влади і складають перелік вимог до якого, до речі, увійшла більшість порушених на зібранні проблем.

У виступі наук. співробітника НБУВ **Н. І. Смаглової** йшлося про підготовку бібліотеками планово-звітної документації за 2011 р. Доповідка наголосила, що рівень підготовки планів-звітів є одним з визначальних показників професіоналізму як колективу бібліотеки, так і її керівника.

Нині НБУВ завершено розгорнутий аналіз діяльності відомчих бібліотек, вже досліджено рівень підготовки самої планово-звітної документації за 2011 р. Дані матеріали традиційно увійдуть до чергового, 17-го, випуску збірника «Робота бібліотек НДУ НАН України в 2011 р.». У них, зокрема, зазначається, що є група бібліотек, які зважено і відповідально ставляться до цієї роботи. Підготовлені ними документи є інформативно насиченими, містять конкретні текстові частини та достовірні статистичні дані. Більшість бібліотек надали змістовні, логічні текстові частини документів з всебічним аналізом стану справ, вмілим оперуванням статистичними даними, визначенням проблемних та перспективних завдань. Увагу присутніх керівників бібліотек було звернуто на необхідність неформального ставлення до планування роботи, продуманості й аргументованості щодо завантаження кожного працівника.

На переконання учасників семінару, захід збагатив присутніх досвідом роботи, конкретизував шляхи співпраці з НБУВ, сприяв виробленню спільних рішень щодо міжбібліотечної взаємодії та інтеграції у формуванні та використанні ресурсів, наданні більш якісних бібліотечно-інформаційних послуг користувачам.

Наталія Смаглова,
наук. співробітник НБУВ